

ראש השנה של עזרא ונחמיה

מיום ראשונים: בפרק ח של ספר נחמיה מתוארת אסיפת עולי בית שני "באחד לחודש השביעי" ממנה ניתן ללמוד במקצת על האופן בו צוין "ראש השנה"¹ בתחילת ימי שיבת ציון ובית שני. כבר נדרשנו חלקית לאירוע זה בדברינו [חידושי ה' היא מעוזכם](#) בראש השנה בשנה האחרת. הפעם נרצה להרחיב מעט ואם נחזור ונכפול חלק מהדברים, הלו כל מהותו של חג זה שאפילו בארץ ישראל ובירושלים הוא נכפל ונוהג שני ימים; ובתאריך שהוא לכל הדעות ב' בתשרי, אנו מתפללים ונוהגים כאילו הוא א' בתשרי, כולל ברכת שהחיינו.²

הערה: להוציא קיצורים והשמטות מעטים, להלן הפרק במלואו וברצף על מנת לאפשר קריאתו בשולחן החג מתוך הדף. והמהדרים יקראו מתוך הכתובים את הפרק המלא.

... ויגע החדש השביעי ובני ישראל בעריהם: ³ ויאספו כל העם כאיש אחד אל הרחוב אשר לפני שער המים ויאמרו לעזרא הספר להביא את ספר תורת משה אשר צוה ה' את ישראל: ויביא עזרא את התורה לפני הקהל מאיש ועד אשה וכל מבין לשמע ביום אחד לחדש השביעי: ⁴ ויקרא בו לפני הרחוב אשר לפני שער המים מן האור עד מחצית היום נגד האנשים והנשים והמבנים ואזני כל העם אל ספר התורה: ⁵ ויעמד עזרא הספר על מגדל עץ אשר עשו לדבר: ⁶ ... ויפתח עזרא הספר לעיני כל העם כי מעל כל העם היה וכפתחו עמדו כל העם: ⁷ ויברך עזרא את ה' האלהים הגדול ויענו כל העם אמן אמן במעל ידיהם ויקדו וישתחו לה' אפים ארצה: ⁸ ויקראו בספר בתורת האלהים מפרש ושום שכל ויבינו במקרא: ⁹

ויאמר נחמיה הוא התרשטא ועזרא הכהן הספר והלויים המבינים את העם לכל העם היום קדש הוא לה' אלהיכם אל תתאבלו ואל תבכו כי בוכים כל העם פשמעם את דברי התורה: ¹⁰ ויאמר להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדנינו ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעצבם: ¹¹ ... וילכו כל העם לאכל ולשתות ולשלח מנות ולעשות שמחה גדולה כי הבינו בדברים אשר הודיעו להם: ¹²

¹ שטרם נקרא אז בשם זה, רק "באחד לחודש השביעי" כנזכר בתורה, ויקרא כג כד, במדבר כט א. ולהלן מקור השם.
² ובשנים בהם חל א' בתשרי בשבת, היום השני של ראש השנה הוא שמזכה אותנו במצוות השופר וב"יום תרועה יהיה לכם".
³ "גנבנו" פסוק מסוף פרק ז הקודם משום שהוא שייך עניינית למסופר בפרק ח בו נעסוק. אך בעצם פרק ז כולו העוסק בשיקום חומת ירושלים שייך לנושא שלנו. ראו הפסוק הראשון בפרק. ועל כך נרחיב בהמשך.
⁴ הוא חודש תשרי ובהתאם לציווי בתורה שחודש ניסן הוא הראשון: "החודש הזה לכם ראש חדשים". ועל כך במים האחרונים.
⁵ לעיל "מבין לשמוע", בבנין קל, מדובר על השומעים שמבינים ואילו כאן "המבינים", בבנין הפעיל, היינו אלה שמסבירים לקהל. ולהלן עוד שלושה מופעים של השורש ב"ן (או ב"ן) מלשון להבין שהוא דומיננטי מאד בפרק זה. מצא מי מהם בבנין קל (השומע) ומי בבנין הפעיל (המסביר). ובאשר ל"מחצית היום", אולי נוכל ללמוד מכאן את הדין של חלוקת יום טוב "חציו לכם וחציו לה' " כשיטת ר' יהושע. ראו בגמרא ביצה טו ע"ב שגם ר' אליעזר שסובר או כולו לכם או כולו לה' פוטר בסוף את תלמידיו לביתם בפסוק זה מנחמיה: "לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו ... ואל תעצבו וכו'". וזו קדושת היום!
⁶ מגדל עץ זה הוא חידוש של בית שני ונעשה במיוחד כפי שמפרש רש"י: "לקרות שם עליו ספר התורה". ונראה שממנו למדו גם לעשות במה של עץ לקריאת המלך בהקהל במוצאי שביעית (תוספתא סוטה ז יג). ואבן עזרא מוסיף: "כדמות מגדל כאשר אנחנו עושים פה בבתי כנסיות". מגדל העץ של עזרא הוא איפוא הדגם הראשון ל"מגדלים" (בימות) שנבנו בבתי הכנסת הן לקריאת התורה והן לדרשת החכם. ופסיקתא זוטרותא בדברים מא מדגיש שמגדל העץ נבנה מכספי הקדש בדק הבית.
⁷ מכאן מנהג הגבחת ספר התורה ונראה שהוא סמך טוב למנהג הספרדים להגביה את ספר התורה לפני הקריאה וכשהוא פתוח, על מנת להראות לעם מהיכן קוראים, ולא כמנהג האשכנזים להגביה לאחר הקריאה (שמן הסתם יש גם לו מקור או הסבר). ראו בירושלמי מגילה פרק ג הלכה ז דיון מתי מברכים: "אית תניי תני: פותח ורואה גולל ומברך, אית תניי תני: פותח ורואה ומברך". ונפסק שם "כמי שאומר: פותח ורואה ומברך", בגלל הפסוק בנחמיה: "ובפתחו עמדו כל העם" שמיד אחריו כתוב: "ויברך עזרא את ה' האלהים הגדול".
⁸ עזרא מחדש לא רק את המעמד של קריאה בתורה בפומבי יחד עם לימודה והסברתה, כי אם גם את ברכת התורה לפני הקריאה בה. והעם מגיב בתנועה כפולה: הרמת יד מחד גיסא ונפילה על אפיים והשתחויה מאידך גיסא. ועל כך עוד להלן.
⁹ זה פסוק חשוב ומרכזי שנידירש לו עוד להלן. כבר מקריאה פשוטה ניתן להבין שהיה כאן אירוע של לימוד ולא רק קריאה.
¹⁰ "מפני שלא קיימו התורה כראוי" (רש"י על הפסוק). פירוש מלבי"ם מציע שבכו מפני שעזרא "קרא לפניהם פרשת היום והבינם כי היום הוא יום הדין וע"כ בכו מאימת הדין", אבל על פי הגמרא ראש השנה דף ח ומקורות אחרים, ראש השנה כיום דין הוא קביעה מאוחרת יותר. ועל פי פירוש רש"י יש לומר שהשכילו והבינו היטב דינים רבים בתורה שלא קיימו ואולי לא הכירו כלל.
¹¹ עזרא ונחמיה והכהנים והלויים "המבינים את העם" מנחים את העם לא לבכות ולהתאבל (ולצום?) ביום זה. קדושתו היא באכילה ושתיה ושמחה ודאגה לזולת - לכל מי "שאינן נכון לר", והרי לנו משלוח מנות בכל חג ולא רק בפורים. רצון העם להתאבל ולקיים יום צום מתקיים מיד לאחר החג כפי שנראה להלן. וחז"ל למדו מפסוק זה שאין להתענות בראש השנה (גם אחרי שנקבע שהוא יום דין). ולנוסח התפילה נלקח רק הקטע "כי קדוש היום לאדוננו" בהקשר של יום הדין ולא של שמחה כמקור בנחמיה.
¹² תיאור זה בנחמיה הוא התייעוד היחיד בתנ"ך של קיום אסיפה בראש השנה שנקרא כאן כמו בתורה "אחד לחודש השביעי" (המונח "ראש השנה" מופיע בספר יחזקאל ועל כך להלן). מטרת האסיפה הייתה "להשכיל אל דברי התורה" ככתוב: "ויביא עזרא את

וביום השני נאספו ראשי האבות לכל העם הכהנים והלויים אל עזרא הספר ולהשכיל אל דברי התורה: ¹³ וימצאו כותב בתורה אשר צוה ה' ביד משה אשר ישבו בני ישראל בסכות בחג החדש השביעי: ¹⁴ ואשר ישמיעו ויעבירו קול בכל עריהם ובירושלם לאמר צאו הָרָה וְהִבִּיאוּ עִלַי זֵית וְעֲלֵי עֵץ שָׁמֶן וְעֲלֵי הַדָּס וְעֲלֵי תְּמָרִים וְעֲלֵי עֵץ עֵבֶת לַעֲשֹׂת סִכַּת כְּכֹתֹב: ¹⁵ ויצאו העם ויביאו ויעשו להם סכות איש על גגו ובחצרותיהם ובחצרות בית האלהים וברחוב שער המים וברחוב שער אפרים: ויעשו כל הקהל השבים מן השבי סכות וישבו בסכות פי לא עשו מימי ישוע בן נון כן בני ישראל עד היום ההוא ותהי שמחה גדולה מאד: ויקרא בספר תורת האלהים יום ביום מן היום הראשון עד היום האחרון ויעשו חג שבעת ימים וביום השמיני עצרת כמשפט: (נחמיה סוף פרק ח.) ¹⁶

ויגע החדש השביעי ובני ישראל בערים ס ויאספו העם כאיש אחד אל ירושלים: ויקם ישוע בן יוצדק ואחיו הכהנים וזרובבל בן שאלתיאל ואחיו ויבנו את מזבח אלהי ישראל להעלות עליו עלות ככתוב בתורת משה איש האלהים: ... ויעשו את חג הסכות ככתוב ועלת יום ביום במספר כמשפט דבר יום ביומו: (עזרא פרק ג פסוקים א-ד.) ¹⁷

בעשרים וחמש שנה לגלותנו בראש השנה בעשור לחדש בארבע עשרה שנה אחר אשר הפתה העיר בעצם היום הזה היתה עלי יד ה' ויבא אתי שמה: (יחזקאל מ א.) ¹⁸

התורה לפני הקהל מאיש ועד אשה וכל מבין לשמע ... ויקראו בספר בתורת האלהים מפרש ושום שכל ויבינו במקרא. בכך שונה ראש השנה של עזרא ונחמיה בו לימוד התורה הוא העיקר, מזה שלנו שבו אנו מרבים בתפילה ופיוטים (לא כולל אלה המביאים ספרי לימוד ומעיינים בהם בשעת אריכות החזנים). אך המשותף אולי, הוא אימת הדין, כאימת העם מהכתוב בתורה, עד שעזרא ונחמיה צריכים לעודד אותם ולומר להם שהיום הוא יום טוב ויש לשמוח בו. ועל שמחה זו כבר הרחבנו כאמור לדון בדף [חנות ה' היא מעוזכם](#) בראש השנה בשנה האחרת. ולפלא הוא שלא נזכר כאן "יום תרועה" – התקיעה בשופר.

¹³ האסיפה נמסכת ביום השני (לחודש השביעי) ויש שמוצאים מכאן מקור קדום לקיום יום שני של ראש השנה גם בארץ ישראל ובירושלים כפי שמפרשים רש"י ומצודות על הפסוק בנחמיה, אבל אפשר ש"יום השני" הוא פשוט למחרת, או כהסבר במועדים בהלכה שנראה להלן. ומה השכילו "אל דברי התורה"? לקיים את חג הסוכות כמובא בהמשך. ומה עם יום כיפור?

¹⁴ כאן תורת ה' אשר צוה את משה, ולעיל "תורת משה אשר צוה ה'". ולהלן "תורת האלהים" וגם "תורת משה איש האלהים". ובעזרא ז' ו: "תורת משה אשר נתן ה' אלהי ישראל". אם לא נאמר שאלה "חילופי לשון ספרותיים", אפשר שיש כאן כוונה ברורה: למצב ולחזק את מעמד התורה כדבר ה' ומפי משה! וכפיוט: "תורת אמת נתן לעמו אל, על יד נביאו נאמן ביתו". כך או כך, המונח "תורת משה" אינו חידוש של תקופת בית שני ונזכר כבר בספר יהושע פרקים ח וכן ובמלכים א פרק ב ובמלכים ב פרקים יד וכן וכמובן במלאכי פרק ג: "זכרו תורת משה עבדי" (ובדניאל פרק ט) שהם מתקופת עזרא. ראו דברינו [זכרו תורת משה](#) בשבת הגדול.

¹⁵ ראו בגמרא סוכה לו ע"א שעיקר הפסוק כאן מתייחס לעשיית הסוכה שמצווה לעשותה מגידולי הארץ (כשהם תלושים) ולא דווקא מארבעת המינים. אבל אזכור ההדס לצד "עץ עבות" פירושו שהפסוק כן מתייחס גם לארבעת המינים: הדס שוטה – לסוכה וענף עץ עבות "זה הדס הראוי ללולב" ... "ועלי תמרים ללולב" (רש"י). ואם כך, איפה הערבה והאתרוג? וכבר האריכו רבים וטובים בביאור פסוק זה ולא נאריך בזה כאן.

¹⁶ לאורך כל ימי בית ראשון לא חגגו בני ישראל את חג הסוכות! בניגוד לחג הפסח שנזכר בבית ראשון (מלכים ב כג, דברי הימים ב פרק ל ופרק לה, וגם זה כאירוע מיוחד ונדיר), חג הסוכות אכן לא נזכר כלל בספרות בית ראשון. גם את האזכור בימי יהושע לא מצאנו, מלבד אולי בדברי הימים ב ח יג, ובספר זכריה פרק יד בנבואה לעתיד לבוא – הפטרת חג הסוכות. וכבר הקשו על כך בגמרא ערכין לב ע"ב: "אפשר בא דוד ולא עשו סוכות עד שבא עזרא?" ותירצו שאמירה זו איננה אלא לשבח את שיבת ציון ולהשוותה עם כיבוש יהושע – בשניהם מתחילים הכל מחדש, עיינו שם. ובירושלמי קידושין א ח: "פגם הכתוב כבוד צדיק בקבר מפני כבוד צדיק בשעתו - הקיש ביאתו בימי עזרא לביאתו בימי יהושע" (ראו גם קהלת רבה א ד). ומה חסר כאן? יום כיפור! האם לא השכילו למצוא יום זה במקרא או שמא לא טרח הסופר לספר על אירוע זה? כך או כך, אירוע זה מזכיר את חנוכת מקדש שלמה שהיה גם הוא "בחודש השביעי" כמתואר במלכים א פרק ח: "אז יקהל שלמה את זקני ישראל את כל ראשי המטות ונשיאי האבות לבני ישראל אל המלך שלמה וירושלם להעלות את ארון ברית ה' מעיר דוד היא ציון: ויקהלו אל המלך שלמה כל איש ישראל בירח האתנים בחג הוא החדש השביעי: ... ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו קהל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים לפני ה' אלהינו שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום". וגם שם לא קיימו את יום כיפור וגם לא שבת. ראו מדרש בראשית רבה לה טז, פרשת נח: "כי חנוכת המזבח עשו שבעה ימים והחג שבעת ימים ואין לך שבעה לפני החג שאין בהם שבת ויום הכיפורים, ואותן שבעת ימים היו ישראל אוכלין ושותין ושמים ומדליקים נרות".

¹⁷ כבר קדם לכינוס עזרא ונחמיה, כינוס העם בחודש השביעי בימי עולי שבי ציון הראשונים בראשות זרובבל וששבצר, כשמונים שנה לפני עזרא ונחמיה. האם לפנינו תיאור אותו מעמד בשני נוסחים שונים? אם שניים שונים, מה חידשו עזרא ונחמיה שלא ידעו שבי ציון כשמונים שנה קודם? האם האירוע הראשון היה חד-פעמי ונשכח? כך או כך, לפנינו אסיפה בחודש השביעי שקדמה לזו של עזרא ונחמיה והתחילה גם היא באחד לחודש השביעי (פסוק ו שם) ונמשכה גם היא אל חג הסוכות וגם כאן נעדר יום כיפור. מן הסתם התייחסו לנושא זה פרשני המקרא וכל היודע דבר אנה יודיענו ויחכימונו. ואנו ניחח בינתיים לחג הסוכות שיגיע בעוד שבועיים ונתמקד בראש השנה הפורס סוכת שלומו עלינו כעת.

¹⁸ אנו מתמקדים בראש השנה של עזרא ונחמיה ושל שבי ציון, אבל כבר קדם לו "ראש השנה" שנזכר ביחזקאל שהוא האזכור היחיד של המונח "ראש השנה" בכל המקרא. והנה הוא חל ביום כיפור דווקא. ראו רש"י על הפסוק שעושה חשבון, על בסיס הגמרא בערכין יב ע"א, שבשנה זו - 14 שנה אחרי חורבן הבית והגלות השנייה והסופית (גלות צדקיה) - "היה ראוי היובל להיות" והשופר של יום כיפור הוא ההכרזה על תחילת שנת היובל (ויקרא כה ט) ולפיכך מכונה כאן "עשור לחודש" – ראש השנה. וכך מפרש בדומה גם רד"ק על הפסוק ביחזקאל: "איזו היא שנה שראש השנה שלה בעשרה לחודש? הוי אומר זה שנת היובל ולפי שהעבדים היו יוצאים מעבדות לחירות בשנת היובל ביום הכפורים ... כי בו יסלח האל לעון ישראל וחסאתם לא יזכר עוד". ונראה להוסיף שגם סוכות מתואר בתורה כ"חג האסף בצאת השנה" (שמות כג טז), או "תקופת השנה" (שמות לד כב), כך שאולי כל חודש תשרי יכול להיחשב כ"ראש השנה". ועל כך כבר הקדים וכתב הרב יואל בן נון במאמר [ראש השנה או ראשית השנה?](#) ולפני שנתמקד בראש השנה ("בחודש השביעי") של שבי ציון וניפרד מ"ראש השנה" של יחזקאל (שהוא יום כיפור) רק נעיר שלפי החשבון שעושה

מסכת מגילה דף כג עמוד א – מנין הקרואים ביום כיפור

אמר ליה יעקב מינאה¹⁹ לרב יהודה: הני ששה דיום הכפורים כנגד מי?²⁰ אמר ליה: כנגד ששה שעמדו מימינו של עזרא וששה משמאלו, שנאמר: "ויעמד עזרא הספר על מגדל עץ אשר עשו לדבר ויעמד אצלו מתתיה ושמע ויגיה ואוריה וחקיה ומעשה על ימינו ומשמאלו פדיה ומישאל ומלפיה וחסם וחסבדנה זכריה משלם".²¹

מסכת סוטה דף לט עמוד א – עוד הלכות ספר תורה מפרק זה

אמר רבא בר רב הונא: כיון שנפתח ספר תורה - אסור לספר אפילו בדבר הלכה, שנאמר: "וכפתחו עמדו כל העם", ואין עמידה אלא שתיקה, שנאמר: "והחלתי כי לא ידברו כי עמדו לא ענו עוד" (איוב לב טז).²²

בראשית רבה לו ח - קריאה רבת פנים בספר תורת האלהים

"יפת אלהים ליפת" - זה כורש שהוא גוזר שיבנה בית המקדש, אעפ"כ: "וישכן באהלי שם" - אין שכנה שורה אלא באהלי שם.²³ ... רבי יודן אמר: מכאן לתרגום מן התורה, זהו שכתוב: "ויקראו בספר בתורת האלהים מפרש ושום שקל ויבינו במקרא" (נחמיה ח ח). "ויקראו בספר תורת האלהים" - זה המקרא, "מפורש" - זה תרגום, "ושום שכל" - אלו הטעמים, "ויבינו במקרא" - אלו ראשי הפסוקים.²⁴

המועדים בהלכה ראש השנה פרק ראשון - ארבע תקופות בראש השנה

... כתב הנצי"ב, בהעמק - שאלה על השאלות. מסופר שם בנחמיה "כי בוכים כל העם פשמעם את דברי התורה" ונחמיה ועזרא אמרו להם: "אל תתאבלו ואל תבכו - לכו אכלו משמנים - כי קדוש היום לאדנינו". אבלות זו מה טיבה? אלא שהם ידעו, שבגולה עושים שני ימים ראש השנה ובירושלים יום אחד, ששם מקדשים את החודש. כשעלו עכשיו מן הגולה, סבורים היו שיעשו יום אחד ראש השנה.²⁵ משראו למחר, שקראו שוב פרשת ראש השנה, נדהמו וחשבו שעוד לא באו אל המנוחה ואל הנחלה ועדיין החורבן במקומו עומד. או שהכהנים והראשים חוששים, שהמקדש יחרב שוב, ולכן עושים תקנה לכתחילה לעשות תמיד שני ימים, ולפיכך בכו והתאבלו. אבל נחמיה ועזרא "והלויים המבינים" הודיעו להם שטועים הם. ... כי קדוש היום לאדנינו" - לא

הגמרא בערכין הנ"ל ורש"י והפרשנים בעקבותיה, יוצא ש"ראש השנה" של יחזקאל קדם לזה של שבי ציון. אולי לא בכדי נחגג ראש השנה יומיים בכל מקום, לפי ששמו של חג זה ניתן לו בגולה. ועל יומיים אלה עוד להלן.

¹⁹ תוספות על הגמרא מגיה את שמו ליעקב מצעה שכן לא סביר שמין היה.

²⁰ מנין לנו שמעלים שישה קרואים לקריאת התורה ביום כיפור? ראו בסוגיה שם שהיא מסבירה את מקור מנין הקרואים בתורה: שלושה (ביום חול), חמישה בימים טובים ושבעה בשבת. ויום כיפור הוא מקרה מיוחד של שישה...

²¹ הגמרא שם מקשה שבעצם עמדו משמאל לעזרא שבעה אנשים ומתרצת שזכריה ומשולם הם אותו איש. ממקור זה נראה שלא רק בבבל ואצל יחזקאל מתערבבים ראש השנה ויום כיפור, אלא גם בארץ ישראל אצל עזרא ונחמיה, שהרי האירוע היה באחד לחודש השביעי והגמרא לומדת ממנו על יום הכיפורים. האם נוכל להסיק שעשרת ימי תשובה, אולי גם כולל חג הסוכות, היו מעין יחידת זמן ארוכה של 'תחילת השנה'?

²² אך בגמרא ברכות ח ע"א למדנו על רב ששת שהיה מעיין בדברי תורה בשעת הקריאה (כנראה בין גברא לגברא אבל בשעה שספר התורה פתוח על הבימה): "רב ששת מהדר אפיה וגריס, אמר: אנו בדין ואינהו בדידהו". ותוספות בגמרא ברכות שם שואל מהגמרא סוטה הנ"ל: "והא אמרינן בסוטה מאי דכתיב: וכפתחו עמדו כל העם (נחמיה ח) - כיון שנפתח ספר תורה אסור לספר אפילו בדבר הלכה". אז כיצד עשה רב ששת מה שעשה? תוספות מנסים להבחין בין לימוד בקול רם ובין לימוד "בנחת". ובש"ת הרשב"א חלק א סימן רו נכתב: "כל שנפתח ספר תורה אסור לספר, אלא מי שתורתו אומנותו שמותר לספר". סוף סוף נפרצה הגדר וכעת שאר הקהל יאמרו: מה הם תלמידי החכמים בשלהם (בדין) אף אנו בשלנו. ועד כאן במעט דברי הלכה, נפנה כעת לדרשות ופרשנות על האירוע עצמו.

²³ מה שמסביר את ירידת בית שני בהשוואה לבית הראשון, שזה נבנה ברשות אומות העולם וזה ע"י מלכי ישראל. ראו בגמרא יומא ט מחלוקת ריש לקיש ור' יוחנן אם בית ראשון עדיף או בית שני. החשוב לעניינינו כאן, הוא אזכור כורש והשימוש בפסוק מפרשת נח: "יפת אלהים ליפת" בקשר לשיבת ציון וימי עזרא ונחמיה.

²⁴ ורבי הונא בן לוליאני מוסיף שם את "ההכרעות והראיות", וחכמי קיסריה את מסורת המקרא. ובגמרא נדרים לו ע"ב: "ויקראו בספר תורת האלהים - זה מקרא, מפורש - זה תרגום, ושום שכל - אלו הפסוקים, ויבינו במקרא - זה פיסוק טעמים, ואמרי לה: אלו המסורות". ובירושלמי מגילה ד א: "מניין לתרגום? ר' זעירה בשם רב חננאל: ויקראו בספר תורת ה' - זה המקרא, מפורש - זה תרגום, ושום שכל - אלו הטעמים, ויבינו במקרא - זה המסורת ויש אומרים אלו ההכרעות ויש אומרים אלו ראשי פסוקים". עפ"י דרשות אלה עזרא לא רק מזכיר לעם את "תורת משה" שאפשר שהלכה ונשתכחה בגלות - ראו המאמר בגמרא סוכה כ ע"א: "כשנשתכחה תורה מישאל עלה עזרא מבבל ויסדה"; עזרא ממצב את המקרא כבסיס לכל התורה שבכתב ובע"פ, כולל התרגום (מעברית לארמית מן הסתם). ואם תשאל הרי תרגום התורה מיוחס לאונקלוס! כבר נשאלה שאלה זו בגמרא מגילה ג ע"א ותשובתה היא: "שכחום וחזרו ויסדום". עזרא אגב הוא גם זה שמשנה את הכתב מעברי קדום (דעץ, לבנואה) לכתב אשורי על כל המשתמע מכך. ספר תורה שהיה כתוב בכתב עברי קדום שוב אינו ספר תורה כשר. ראו דברינו [על שינוי הכתב](#) בפרשת דברים. עזרא מחדש גם את שמות החודשים, ראו במים האחרונים.

²⁵ לכתחילה, כדין כל ראש חודש, ראו מסכת ראש השנה פרק ד משנה ד (אבל בדיעבד אם לא באו עדים ביום השלושים ואמרו שראו אמש את המולד, היו עושים גם בירושלים יום נוסף ולא סמכו על הכלל "לא מצאנו אלול מעובר בימות עזרא"). זו 'התקופה הראשונה' לשיטת הרב זיין שם.

מצד ספק ולא מצד תקנה, אלא שבעצם היום הוא יום ראש השנה, שאתמול לא באו עדים שראו את הלבנה וממילא היום הוא "קדוש לאדוננו".²⁶

וְתִשְׁלַם הַחוּמָה בְּעֶשְׂרִים וַחֲמֵשֶׁה לְאֵלּוּל לַחֲמֵשִׁים וּשְׁנַיִם יוֹם: (נחמיה ו טו)

וַיְהִי פֶּאֶשֶׁר בְּנִבְנֵתָ הַחוּמָה וְאַעֲמִיד הַדְּלָתוֹת וַיִּפְקְדוּ הַשּׁוֹעֲרִים וְהַמְשַׁרְרִים וְהַלְוִיִּם וְכוּ': (נחמיה ז א).²⁷

וּבַיּוֹם עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לַחֹדֶשׁ הַזֶּה נֶאֶסְפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצוּם וּבְשִׁקִּים וְאַדְמָה עֲלֵיהֶם: וַיִּבְדְּלוּ זֶרַע יִשְׂרָאֵל מִכָּל בְּנֵי נֶכֶד וַיַּעֲמְדוּ וַיִּתְּדוּ עַל חֲטָאתֵיהֶם וְעוֹנוֹת אֲבֹתֵיהֶם: וַיִּקְוּמוּ עַל עֲמָדָם וַיִּקְרְאוּ בְּסִפְר תּוֹרַת ה' אֶלֵּיהֶם רַבְעִית הַיּוֹם וַיְרַבְעִית מִתּוֹדִים וּמִשְׁתַּחֲוִיִּים לֵה' אֱלֹהֵיהֶם: ... וַיִּזְעַקוּ בְּקוֹל גְּדוֹל אֶל ה' אֱלֹהֵיהֶם: (נחמיה ט א-ג).²⁸

מסכת יומא דף ט עמוד ב – השם המפורש ויצר הרע

... מיתבי דתניא: היכן קורין בו - בעזרה, רבי אליעזר בן יעקב אומר: בהר הבית, שנאמר: "ויקרא בו לפני הרחוב אשר לפני שער המים". ואמר רב חסדא - בעזרת נשים. "ויברך עזרא את ה' האלהים הגדול", מאי גדול? אמר רב יוסף אמר רב: שגדלו בשם המפורש. רב גידל אמר: "ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם"²⁹. ... אמר ליה: אין אומרים שם המפורש בגבולים. - ולא? והכתיב: "ויעמד עזרא הספר על מגדל עץ אשר עשו לדבר" ואמר רב גידל: שגדלו בשם המפורש! - הוראת שעה היתה.³⁰

"ויזעקו אל ה' אלהים בקול גדול" מאי אמור? - אמר רב ואיתימא רבי יוחנן: בייא, בייא! היינו האי דאחרביה למקדשא, וקליה להיכליה, וקטלינהו לכולהו צדיקי, ואגלינהו לישראל מארעהו, ועדיין מרקד בינן.³¹ כלום נתת לנו אותו אלא לקבל בו שכר - לא אותו ולא את שכרו אנחנו רוצים. נפל להם פתק מהרקייע שהיה כתוב בו

²⁶ העניין קצת יותר מורכב ותלוי אם בתקופה ראשונה זו, לפי הגדרת הרב זיון, עשו בחוץ לארץ ראש השנה יום אחד (כשיטת רש"י על המשנה בראש השנה) או יומיים מספק (כשיטת תוספות והרמב"ם). בכל מקרה, לפי פירוש הנצי"ב, הופתעו שבי ציון מהכינוס של עזרא "ביום השני", משום שהיה ברור להם שבירושלים עושים ראש השנה רק יום אחד כפי שהסברנו בהערה הקודמת. (ולפי שיטת רש"י שבגולה עשו יום אחד ראש השנה משום שסמכו על כך שאלול הוא תמיד 29 יום, ההפתעה שכעת פה בירושלים עושים יומיים, הייתה אפילו גדולה יותר). לא ניכנס לכל החישובים המורכבים, הקורא החרוץ מוזמן לעיין בספר מועדים בהלכה אשר מסביר בלשון פשוטה וברורה את כל ארבע התקופות. לעניינינו, חשובים דברי הנצי"ב על חרדת שבי ציון שמא הכינוס ביום השני מורה על כך שהשיבה לארץ לא הייתה שלימה. ואנו נחזק את דבריו מירושלמי עירובין פרק ג הלכה ט: "מי גרם לי להיות משמרת שני ימים בסוריא? על שלא שמרתי יום אחד בארץ. סבורה הייתי שאני מקבלת שכר על שנים ואיני מקבלת שכר אלא על אחת ... ר' יוחנן קרי עליהון: וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים [יחזקאל כ כה]". ראו גם דברינו [קיום המצוות בארץ](#) שעיקר המצוות כולם לא ניתנו אלא להתקיים בארץ וקיומן בגולה הוא רק על מנת שלא יישכחו כשיחזרו לארץ. והנה שבי ציון חושבים שעזרא ונחמיה מושכים את מנהגי הגולה לארץ ישראל!

²⁷ בשני הפרקים המקדימים לכינוס העם באחד לחודש השביעי כמתואר בפרק ח הנ"ל, נזכרת השלמת החומה - היא המשימה המרכזית שנחמיה לקח על עצמו בבואו לירושלים (לזמן קצוב, שהרי הבטיח למלך פרס שהוא יחזור). ויש לשים לב לתאריך השלמת החומה: כ"ה באלול שעל פי המסורת הוא יום בריאת העולם (פסיקתא דרב כהנא ראש השנה, ויקרא רבה כט א ועוד, על מנת שבריאת האדם תהיה בראש השנה, וכשיטת ר' אליעזר ראו דברינו [היום הרב עולם](#)). שמחת חנוכה החומה אמנם נזכרת מאוחר יותר בנחמיה יב כז: "וּבַחֲנֻכַּת חוֹמַת יְרוּשָׁלַם בְּקִשּׁוֹ אֶת הַלְוִיִּם מִכָּל מְקוֹמֹתָם לְהִבְיֵאֵם לְיְרוּשָׁלַם לְעִשְׂת חֲנֻכַּת וְשִׁמְחָה וּבְתוֹדוֹת וּבְשִׁיר מִצְלָתֵם נְבָלִים וּבְכִנּוֹת", אך פירוש דעת מקרא מקשר פסוק זה למסופר בפרקים ו-ח ומשער שחנוכת חומות ירושלים הייתה בחודש תשרי (במגילת תענית הסכוליון מתוארכת "חנוכת שור ירושלים" לשבעה באייר או ארבעה באלול ואולי הכוונה שם להתחלת הבנייה). אם אכן כך, אזי כינוס העם באחד בתשרי קשור בהשלמת חומה ירושלים ("לְכֹוּ וּנְבַנְהָ אֶת חוֹמַת יְרוּשָׁלַם וְלֹא נִהְיָ עוֹד חֲרָפָה") ויש לעם סיבה טובה לשמוח. ראש השנה של שבי ציון נכרך בעבודות יישוב הארץ ובניין ירושלים.

²⁸ רצון העם להתאבל ולקיים יום צום נדחה ע"י עזרא ונחמיה בכינוס בראש השנה, אבל מתקיים לאחר החג (יום לאחר אסרו חג, ראו ירושלמי עבודה זרה א א, ויש שלומדים מכאן על איסור תענית וצום באסרו חג). בכינוס זה זכינו לאחת הסקירות ההיסטוריות המפורטות במקרא: מאברהם (שמכונה כאן אברם, פעם יחידה במקרא לאחר שינוי שמו), דרך יציאת מצרים וקריעת ים סוף, מתן תורה והשבת, חטא העגל, ארבעים שנות המדבר, כיבוש הארץ וכו', וכלה בחטאי אנשי בית ראשון והגלות שנגזרה עליהם, ועד להכרת אנשי בית שני במצבם הנוכחי העגום, ככתוב בסוף פרק ט בנחמיה: "הֲנֵה אֲנַחְנוּ הַיּוֹם עֲבָדִים וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתָּה לְאֲבֹתֵינוּ לְאֵלֵינוּ לְאֵלֵינוּ וְאֵת פְּרִיָהּ וְאֵת טוֹבָהּ הֵנָּה אֲנַחְנוּ עֲבָדִים עֲלֵיהֶם: וְתַבּוּאָתָהּ מְרַבָּה לְמַלְכֵים אֲשֶׁר נָתַתָּה עֲלֵינוּ בְּחַטָּאוֹתֵינוּ וְעַל גְּוִיַּתֵינוּ מְשָׁלִים וּבְבִהְמַתֵנוּ כְּרִצוֹנָם וּבְצָרָה גְדוֹלָה אֲנַחְנוּ". ראו דברינו [סקירות היסטוריות במקרא](#) שם השונו סקירה זו עם סקירות אחרות. אפשר שכינוס צום ואבל, ויודיו ותשובה זה הוא הפיצוי ליום הכיפורים שלא נזכר כאן. כך או כך, כינוס זה, לאחר ימי שמחת ראש השנה וסוכות שעזרא ונחמיה כפו על העם, מבטא את תעצומות הנפש של שבי ציון שקיימו את חגי תשרי גם במצבם הקשה. ומה נאמר אנחנו במצבנו?

²⁹ ראו בגמרא תענית טז ע"ב (על בסיס תוספתא תענית א יג) שבמקדש לא היו אומרים אמן אחר הברכות כי אם: "ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם".

³⁰ הגמרא דנה כאן בשני נושאים: אחד: היכן היה כינוס העם, היכן הוצב מגדל העץ עליו עמד עזרא? והשני: באיזה שם ברך עזרא את העם? והדברים תלויים זה בזה משום שרק בעזרה שהיא חלק ממקום המקדש מותר לומר את השם המפורש ומאידך יש שם איסור של בנייה. סוף דבר, נראה שהגמרא מאמצת את הדעה שהכינוס היה מחוץ לאיזור הר הבית המקודש, כנראה על מנת לאפשר למירב הקהל להשתתף, והשמעת השם המפורש שם מפי עזרא היה בגדר "הוראת שעה". כך בכינוס בראש השנה. והגמרא ממשיכה מיד לכינוס יום הצום בכ"ד בתשרי ומחברת את שני האירועים.

³¹ תרגום: ויי ויי ליצר הרע שהחריב את המקדש (הראשון) ושרף את ההיכל והרג את כל הצדיקים והגלה את ישראל מארצם. להלן נמשיך בתרגום הגמרא לעברית.

"אמת".³² ... ישבו בתענית שלושה ימים ושלושה לילות ונמסר להם. יצא כמין גור אריה של אש מבית קדשי הקדשים. אמר להו נביא לישראל: היינו יצרא דעבודה זרה, שנאמר: "ויאמר זאת הרשעה" (זכריה ה ח).³³

ובכל זאת אנחנו כרתים אמנה וכתבים ועל החתום שרינו לוינו כהנינו: ... מחזיקים על אחיהם אדיריהם ובאים באלה ובשבועה ללכת בתורת האלהים אשר נתנה בידי משה עבד האלהים ולשמור ולעשות את כל מצות ה' אדנינו ומשפטיו וחקיו: (נחמיה י א-ל).³⁴

לשנה טובה תכתבו ותחתמו

לשנת חיים וקיימים³⁵

מחלקי המים

מים אחרונים: עזרא ושבי ציון לא רק חדשו את חגי תשרי, את קריאת התורה, התרגום וכל המסתעף מקריאה זו, ואת שינוי הכתב (בראשית רבה והערה 24 לעיל), עזרא ושבי גולי בבל גם מביאים איתם שמות חדשים לחודשים: ניסן, אייר, סיון, תמוז, אלול, תשרי וכו'. ראו דבריו הנמלצים של רמב"ן בשמות יב ב על שינוי זה: "כי מתחילה לא היו להם שמות אצלנו והסיבה בזה, כי מתחילה היה מנינם זכר ליציאת מצרים. אבל כאשר עלינו מבבל ונתקיים מה שאמר הכתוב: חי ה' אשר העלה ואשר הביא את בני ישראל מארץ צפון (ירמיהו טז טו), חזרנו לקרוא החדשים בשם שנקראים בארץ בבל, להזכיר כי שם עמדנו ומשם העלנו השם יתברך" – מובא בדברינו [החודש הזה לכם](#). נראה שהייתה תקופת מעבר של שינוי ההתייחסות לשם החודש מהשיטה המספרית על בסיס ניסן ("החודש הראשון") לשיטה השמית. על רקע זה יש להעריך את השימוש במספר החודש "החודש השביעי" בכינוס של עזרא ונחמיה ולא "תשרי" (שם שמצאנו לראשונה ואולי בא להדגיש את ההמשכיות מבית ראשון. אבל לצדו נזכר חודש "אלול" ולא החודש השישי.

³² כלומר שהקב"ה מסכים עם הבקשה לעקירת היצר הרע. ראו בגמרא שם ובמקורות אחרים "שחותמו של הקב"ה הוא אמת".
³³ יצר הרע יצא מבית קודש הקדשים!! ובהמשך הגמרא שם מסופר כיצד כלאו את יצר הרע של עבודה זרה וכיצד בקשו 'בהזדמנות זו' לעקור גם את יצר הרע של עריות והתחרטו על כך משום שבבוקר לא מצאו ביצי תרנגולות לאכול. ראו אגדה זו במלואה במקור שם. לעניינינו, הגמרא מחברת את הכינוס של ראש השנה עם התענית ויום הצום שלאחר החג (בעצם סמיכות הדרשות וכפי שהעם ביקש לעשות ועזרא היסה אותם), ונראה שהשימוש בשם המפורש מחד גיסא ועקירת יצר הרע של עבודה זרה (לפחות), מאידך גיסא, מסמלים את התקוות הגדולות של שבי ציון להתחלה מחודשת של חיים בארץ ושלא יעלה בגורלם מה שאירע בבית ראשון. ראש השנה הוא אפוא לא רק "לשנים ולשמיטין וליובלות, לנטיעה ולירקות" כמשנה בתחילת מסכת ראש השנה, אלא גם התחלה של בניין בית שני עליו הבטיח הנביא חגי (ב ט): "גְדוֹל יְהוָה קְבוֹד הַבַּיִת הַזֶּה הָאֲחֵרוֹן מִן הָרִאשׁוֹן אָמַר ה' צְבָאוֹת וּבְמִקוֹם הַזֶּה אֶתֵּן שְׁלֹם נְאֻם ה' צְבָאוֹת". הוא ראש השנה שגם נקבע כיום בריאת העולם (ראו תאריך כ"ה באלול לעיל). ואנו היום יודעים שתקוות גדולות אלה לא התממשו ובית המקדש המפואר שאולי האפיל על זה של מקדש שלמה היה זה של הורדוס באחרית ימי בית שני וגם הוא לא האריך ימים (תיפקד 40-50 שנה).

³⁴ לאחר חגי תשרי ויום הצום והתענית מגיע האירוע של כריתת האמנה של שבי ציון. הסקירה ההיסטורית לעיל שהסתיימה בהכרה במצבם העגום של שבי ציון, היא שמעלה על נס את כריתת האמנה ובאה לידי ביטוי ברור במקרא עצמו במילים הפותחות את הפרק: "ובכל זאת". ראו פירוש רש"י על הפסוק: "ובכל זאת - ובכל הרעה הזאת הבאה עלינו אנחנו כורתים אמנה להקב"ה להאמין ולבטוח בו", ואכן עזרא מפרש: "ובכל זאת - רוצה לומר: בכל זאת הצרה אנו כורתים לעשות אמנה וקיום ללכת בתורת האלהים אשר נתנה ביד משה ושלא נתן מבנותינו לעמי הארץ". ומצודת דוד מבאר: "ובכל זאת - מוסב למעלה שאמר הנה אבותינו היו במלכות ובטובה ועם כל זאת לא עבדו, ואנחנו הלא עבדים ובצרה גדולה ובכל זאת אנחנו כורתים ברית אמנה ומקוימת לעובדיך וכותבים אותו בספר למען יהיה לזכרון". וחז"ל פירשו פסוק זה על ששבי ציון קבלו על עצמם את מצוות המעשרות מיד כשנכנסו לארץ ("ראשון ראשון קונה ומתחייב", ירושלמי ו א), מה שלא עשו בימי יהושע והדבר קשור לסוגיה אם קדושה ראשונה קדשה לשעתי או גם לעתיד לבוא ושכל חיוב המעשרות והתרומות בימי בית שני הוא מדרבנן אלא ש"קבלו עליהם" (ראו חגיגה ג ע"ב, יבמות טז ע"א, בראשית רבה צו ועוד). ואולי יש כאן גם סיוע טוב לשיטת ריש לקיש במחלוקתו עם ר' יוחנן אם "ראשונים גדולים או אחרונים גדולים". ראו נושא זה בגמרא יומא ט ע"ב.

³⁵ איחול נאה זה לראש השנה, שיסודו בתפילת הכהן הגדול ביום הכיפורים, מצאנו במדרש שכל טוב (בובר) בראשית פרק יח: "ויאמר שוב אשוב אליך. כִּפֹּל הַדִּיבּוֹר, כְּלוֹמֵר אִמֵּת וּנְכוּן, כִּי בּוֹדָאִי אֲשׁוּב בְּלִי סֶפֶק, כַּעַת חִיָּה. כַּעַת הַזֹּאת לְשָׁנָה הַבֹּאֵה, וְכוּלְכֶם הִיוּ חַיִּין וְקַיִימִין". מכאן שאנו מאחלים איש לרעהו שנזכה לעמוד למועד הזה כעת חיה בראש השנה הבעל"ט שנת תשע"ג, כולנו חיים וקיימים, כמו שהמלאך בישר לשרה שאת פקידתה אנו קוראים היום הראשון של ראש השנה. ואולי זו עוד סיבה, אם כי עקיפה, לקריאת פקידת שרה ביום הראשון של ראש השנה שלא הזכרנו בדברינו [וה' פקד את שרה](#) במועד זה בשנה האחרת.